

Key words: *bifurcation, chaos and order, the fluctuation of the strange attractor, civilization, postnonclassical science.*

УДК 11

В. А. Ігнат'єв
Кіровоградський інститут
розвитку людини «Україна»

НЕКЛАСИЧНА МЕТАФІЗИКА

У статті визначено, що джерела формування і критика класичної західноєвропейської метафізики відбувались одночасно з народженням елементів некласичної метафізики. Розглянуто системно-структурне ядро некласичної метафізики, яке обумовлює розвиток сучасної філософії.

Ключові слова: *класична метафізика, некласична метафізика, етико-естетична онтологія, персоналізм.*

Кінець XIX і все XX століття пройшли під гаслом критики не тільки філософських систем, але й усього процесу філософствування як такого. І перше, що потрапило під удар – це метафізика, як ядро класичної парадигми філософствування.

Але, як зазначив Ф. Ажимов, «обов'язковим результатом критики «колишньої метафізики» є становлення «нової метафізики», необхідність чого усвідомлювали і перші представники некласичної філософії в XIX ст., і усвідомлюють мислителі наших днів» [1, 172] Так, Г. Гайдеггер, який все життя присвячує метафізиці, не тільки критикує класичні метафізичні концепції, але й «...пропонує концепцію **подолання** метафізики як зміну певної філософської парадигми іншою» [1, 104].

Тому завданням статті є спроба окреслити основні елементи «некласичної метафізики», що складають структурне ядро сучасного філософствування. Виходячи з тлумачення класичної метафізики, яке задав Арістотель метафізика визначається як вчення про суще як суще. Категорія «сущого» – центральне поняття, ядро навколо якого обертаються всі різновиди класичної або арістотелівської метафізики.

Але Арістотель, як відомо, не є відкривачем метафізики як такої і класичної метафізичної парадигми зокрема. Батьком метафізики, в основу якої була закладена понятійна структура, яка і визначила класичну західноєвропейську парадигму філософствування вважають Парменіда.

Після натурфілософських пошуків субстанції світу Парменід вводить кардинальне поняття філософії – «буття». Буття – це категорія, яка охоплює все що існує і являє себе через мислення. При цьому почуття нездатні його «вловити», пізнати і тим більше визначити, бо вони є швидкоплинними. А буття є вічне, цілісне і невидиме суще.

Відкриття сили розуму філософією Давньої Греції започаткувало культуру мислення, що заклало основу філософської культури як такої. Але це відкриття відбулось за рахунок почуття. Ототожнивши почуття з фізіологічними чуттями цілісність людини з самого початку була розсічена на дві нерівнозначні частини – духовність, яка ототожнювалась з безсмертним божественним мисленням і тілесність, в основі якої обмежена, скороминуща, а значить неповноцінна почуттєвість.

Отримавши категорію «буття» філософія отримала свій предмет дослідження. І це дало евристичні можливості в майбутньому. Так прямим послідовником Парменіда, який поклав в основу філософствування як такого істину буття, є Платон. Саме Платону належить формування всієї основної парадигмальної структури класичного філософствування.

Структура філософствування у Платона є більш складною, бо, на відміну від Парменіда, Платон, все ж таки, звертає увагу на феномени, які людина сприймає почуттями. Правда тлумачення реальності змінного світу в Платона не є кардинально протилежним Парменідовому, бо цей світ він називає небуттям, не сущим, на відміну від божественного світу ідей.

Якщо Парменід розсікав цілісність людини на дві частини, зберігаючи буттєву цілісність світу, то Платон розсікав уже світ на дві нерівнозначні частини. В результаті починає проявлятися **основна особливість** парадигмальної структури класичної метафізики. Останню можна охарактеризувати як метафізику подвійної реальності. В цій подвійній ієрархічній реальності світ множинних феноменів, почуттів, світ «фізики» є лише слабким відображенням трансцендентальної реальності світу «ейдосів» – «метафізики».

Але такий розвиток парменідовських ідей призвів до відхилення від філософської цінності категорії «буття», тому що зведення множинності феноменального світу до світу Буття синтезується в понятті Єдиного. Єдине – це якась своєрідна абстрактна реальність в якій об'єднується множинність ідей і множинність речей. Така трансцендентальна редукція – результат уніфікаційного методу закритої і завершеної моністичної системи класичного філософствування, яка отримала назву ідеалізму.

Не випадково його найкращий учень і геніальний систематизатор всієї античної філософії Аристотель, свідомо формалізуючи дослідження метафізики, що в історико-філософському аспекті дало йому титул «батька метафізики», визначив предмет метафізики в абстрактно-універсальному сенсі – «сущє як таке».

Але розвивати закриту логічно-містичну систему Платона далі було неможливо, тому Аристотель, зменшуючи містичний градус платонівської системи робить акцент на логічній складовій. Класичне ототожнення буття і мислення дозволяє розглядати онтологічну проблематику в методологічній формі. Така редукція є достатньо логічним кроком Аристотеля після трансцендентальної редукції подвійної дійсності Платона до Єдиного. Тому не випадковим стає інше визначення предмету метафізики: «остаточні причини»,

«відділені субстанції», що носить формально-логічний характер класичної лінійно-детермінованої, а звідси класично універсалістської методології.

Отже, потрактувавши метафізичну проблематику в логіцистському сенсі, Арістотель започаткував класичну методологію класичної метафізики, якісний і предметний розвиток якої відбувся в Новий час, коли спроби розвитку класичної метафізики в період Середньовіччя зайшли в глухий кут схоластизму.

Але, на відміну від Платона, де дихотомія Єдиного має напівлогічний, напівмфічний, напівмістичний характер, метафізична система Аристотеля виглядає логічно стрункіше і прозоріше. Відділені субстанції, які носять універсалістсько-родовий характер і є іншим ім'ям суцього. Та якщо в методологічній сфері дослідження Аристотеля категорії мають евристичне значення, які сформували структуру класичної парадигми, то в онтологічній сфері теоретичні кроки Аристотеля призводять до кризи всієї античної філософії.

Хоча на перший погляд все видається досить цікавим з точки зору наступаючої теоцентричної епохи Середньовіччя. Як заявляє італійський дослідник Б. Мондін: «Між буттям і Богом у Аристотеля не існує жодної суперечності, але Бог у своєму внутрішньому віддаленні перебуває у сумарності усього суцього, є повною дієвістю Буття і причиною динамізму усього суцього» [4, 24].

Але, якщо Бог трактується у «внутрішньому віддаленні», як «сумарність усього суцього», тоді не є дивним, що криза класичної метафізики співпадає з абстрактно-логічним пантеїзмом, який сформував філософську теологію неоплатонізму.

Не тільки онтологічну, але й чисто релігійну сферу абстрактно-універсалістська методологія Аристотеля редукує до божественної субстанції (proto ousia) як нерухомого Рушія, як форми без матерії, яка проявляє себе як думка думки.

Есенціалізм метафізики Аристотеля є дійсно мета-фізикою, або точніше філософією природи. Онтологічна проблематика Аристотеля – це, в решті решт, логічне узагальнення природознавства. Не випадково саме Арістотель вважався засновником фізики. Його авторитет був такий значний, що протягом майже двох тисяч років не виникало сумнівів в його умоглядних висновках аж до того, як Галілео Галілей не вирішив перевірити основні його постулати.

Але навіть при відсутності натурфілософського досвіду, який отримала Європа Нового часу, криза класичної метафізики, що співпала з кризою всієї античної філософії стала предметом переосмислення неоплатонізмом. Метафізичний каркас класичної парадигми був сформований саме Платоном тому неоплатонізм – це була перша спроба фундаментального реформування класичної метафізики. В результаті метафізична парадигма отримує більш досконалу форму і зміст. А саме, зникає двовимірна метафізична структура Єдиного. Тому що, якщо Платон завершував свою метафізику Єдиним, то неоплатоніки починають її з принципу Єдиного, яке є простим, абсолютно

Першим, яке є джерелом Розуму, Ідеї, Буття. Такий підхід відводив Буттю другорядне місце.

І тут не можна пройти повз філософської теології Прокла. «Філософія Прокла була вершиною неоплатонічної метафізики» [6, 73] і першою спробою фундаментального переосмислення класичної метафізики. В результаті чого неоплатонізм сформував перші елементи некласичної метафізики.

Так, наприклад, Єдине Плотіна знаходиться не тільки поза матеріальним світом, але і поза інтелектуальним, розумним світом. Тому Єдине, яке у Плотіна є Божественним знаходиться вище за будь-яку мудрість. У той час, коли давні греки відкрили силу й онтологічну основу думки, Плотін відкриває Надбуттєвість Єдиного. Тому пізнати Єдине за допомогою логіки людина не здатна. Але при утвердженні гносеологічного апофатизму, Плотін, все ж таки, стверджував можливість досягнення Єдиного.

Тому другим некласичним елементом неоплатонізму, який розривав стрижневий зв'язок з класичною метафізикою – є метафізичне значення переживання, яке можна назвати філософською естетикою, яке в класичній літературі отримало назву містики. При цьому містика – це безпосередній, почуттєвий спосіб буття людини з Богом.

Платонівський підхід протиставлення чуттєвого і надчуттєвого пізнання, де надчуттєве було ототожненням з мисленням, започаткував класичну парадигму філософствування, який отримав назву логіцизму. Платон ототожнив психофізичні феномени відчуттів і етико-естетичну природу почуттів. В результаті природа почуттів була зредукована до емоцій.

Відкриття давніми греками сили мислення відбулося за рахунок недооцінки естетичної природи. Переживання, почуття на довгі тисячоліття були відкинуті на периферію філософствування. І лише крах класичного філософствування з кінця XIX століття почало осмислення філософії естетичного. Більше того, головною характеристикою некласичних підходів стала естетизація філософії.

І це не дивно, тому, що «...переживання первісні по відношенню до свідомості і не є результатом її рефлексуючої діяльності. Тому історично і онтологічно треба припустити, що переживання, суб'єктивне виникло раніше “ідеального” як віддзеркалення світу в абстрактних поняттях, узагальненнях» [7, 78]. Основоположність суб'єктивності в емоційних переживаннях існує як всезагальне в чуттєвій формі на рівні психології. Але “традиційна концепція трактувала саме переживання як явище свідомості; послідовна своїй загальній установці, вона зводила переживання як реальний психічний факт до його самовіддзеркалення в свідомості. Тому традиційне поняття переживання як явище свідомості, яким широко користується інтроспективна психологія свідомості, є в основному пізнавальним, інтелектуальним утворенням, між тим як в дійсності і в нашому його розумінні переживання – це повнокровний психічний факт у всій повноті його багатогранного існування, яке вбирає всі прояви психіки і виявляє... повноту індивідуального буття суб'єкта який пізнає, а не тільки пізнаний зміст відображеного об'єкта» [7, 89].

Отже, емоція – це той психо-фізичний стан, що на рівні організму визначає суб'єктивність всезагального. Але емоція і почуття не є тотожними як вважав Платон і вся філософська традиція після нього. Якщо емоція реалізує цілісність організму, то почуття реалізує безпосередню соціальну “природу” цілісності людини. Почуття, на відміну від емоції, – це філософсько-естетичне явище в конкретній людині, яка вбирає в себе цілісність людської спільноти. І це головна відмінність почуття від емоції. А ріднить їх безпосередність прояву. Але якщо емоції – це безпосередність взаємовідношень організму з середовищем. То почуття – це безпосередність відношення і з іншими людьми, Природою.

Емоції дійсно відображають психофізичну цілісність організму і навколишнього середовища. А почуття є безпосереднім введенням в онтологію особливості людського буття. Емоції існують і у тварин і у людини. Але почуття існує тільки в людини. І емоція є лише частина почуттєвості. При чому, іноді, не визначальна. Чим сильніші почуття, тим важче їх проявити. Іноді краще помовчати. Як висловлюються в народі: «любов – це коли ми можемо разом помовчати».

Тому що онтологія естетичного, буттєвості найглибшої, найпотаємнішої сутності людської природи виходить за межі емпіричного прояву всіх форм людської діяльності. І її сутність «висвічується» в переживанні, як безпосередньому способі існування всезагального. А якщо всезагальне розуміти як родову сутність суспільного, або «зовнішнього», то «справжність», життєвої природи людини існує не в свідомості людини, не в опосередкованій природі людського мислення, як вважає раціональна, редукціоністська філософія, а в почутті.

Але почуття, містичний екстаз неоплатонізму знаходяться в теоретично «підвишеному» стані. Вони ні логічно, ні онтологічно не мають свого фундаменту, що не дає евристичних можливостей для розвитку некласичної метафізики. Справа в тому, що неоплатонічні корені знаходяться в античній натурфілософській, а звідси пантеїстичній онтології. Так Ю. Чорноморець зазначає, що Прокл страхається порівняти Бога з людиною, але порівнює Його з сонцем. Філопон, який за доказами Ю. Чорноморця є Діонісієм Ареопагітом, «вбачає в цьому непослідовність Прокла як ідеаліста. Порівнюючи Бога з сонцем, а його діяльність – з променями світла, означає розглядати Бога як матеріальний об'єкт» [6, 157]. Це при тому, що навіть діяльність людини не можливо пояснити, порівнюючи з сонцем. «Прокл зводить творчу діяльність до чогось неживого, механічного, – до матеріального випромінення, в якому уособлена для цього філософа актуалізація будь-якої здатності» [6, 158].

Містична парадигма християнської метафізики теж розкривається в християнстві через енергію Божественної Любові до світу, до людини. Так некласичну метафізику християнства характеризують як метафізику Любові. Але такий «енергійний» зв'язок між неоплатонізмом і раннім християнством має різні метафізичні джерела.

Бог християн – це Любов, але свою таємницю він розкриває через Істоту, яка має дар любити, тобто через Особистість (Христа), а не в пантеїстичному сенсі. Абстрактне буття Античності переосмислюється в персоналістично-екзистенційному смислі, що закладає структурну основу некласичної метафізики.

Абстрактний монотеїзм давніх греків метафізика християнства перетворює в подію реальної зустрічі людини з Богом, якого пізнати неможливо, але який сам відкрився історії. Доведення своєї Божественності відбулося як подолання смертної природи людини. Воскресіння і безсмертя цілої людини (не тільки душі, але й тіла) – ось центральна вісь християнської метафізики, що було для освіченого грека безумством. Філософія розумілась не в схоластичному сенсі, не в смислі філософської школи, не в смислі теорії, що стала основою класичної метафізики, а як справа життя, як обоження не тільки невидимої природи (мислення), але й видимої (тіла, матерії). Справа подолання смертності людини – мета некласичної метафізики християнства. Реальна зустріч з Богом – це зустріч зі своїм безсмертям, яке перетворює природу людини Божественною енергією Святого Духа. Містична метафізика християнства вимагає не символічного, не гносеологічного, а онтологічного преображення природи особистості.

Християнська філософія зробила своєрідну метафізичну революцію. Якщо всі дохристиянські віровчення і філософські системи будували свою онтологію на безособистісному началі (нірвана, дао, стихії (вода, вогонь, земля, повітря), нус (розум), ейдос, форма), то саме в християнській філософії основою основ є Бог як Особистість.

М. Гайдеггер справедливо звинувачував класичну європейську метафізику в тому, що вона звела буття до сущого, розчинила буття в сущому, в «гойності». Буття за Гайдеггером це не щось поза людиною, протилежне людині, що можна виразити в понятті й перевести в технологію. Воно існує в світі тільки через існування людини, конкретної особистості, природа якої вкорінена в метафізику.

Таким чином «...саме над-природність, метафізичність особистості і дозволяє людині не залишатися бранцем своєї особистої природи, але перетворюватися в надлюдське, не-тільки людське, обожене буття» [3, 167]. В цьому сенсі особистість стає «більше» суспільства, «більше» природи, «більше» всесвіту. Оця «більшість» в природі особистості може мати свою основу в природі вічного, метафізичного, Божественного. При чому саме такого Божественного, який сам є Особистість.

А звідси відношення до Бога-Особистості може будувати лише особистість. Відношення між особистістю і Богом – це суб'єкт-Суб'єктні а не суб'єкт-об'єктні відносини. А в свою чергу, суб'єкт-Суб'єктні відносини найвищою своєю формою мають Любов. Любити нірвану неможливо і не потрібно. Любити природні стихії іноді смішно, іноді страшно. Любити свої думки – це розділ психіатрії. Любити «щось» не можна. «Щось» можна сприймати або не сприймати, тому що «іпостась – особливий образ буття

істоти, але не його частина. Вона є суб'єкт, той, хто живе. Іпостась може виникати тільки від особистості, хоча сама надалі має життя в собі. Так і Христос говорить, що Він «має життя в собі», хоча і має його від Отця (Ін. 5, 26)» [3, 166].

Така антропологічна метафізика стає умовою перетворення і класичної естетики. Естетичне вже не може існувати як космос поза антропологією, поза людиною. Переведення естетичного в середину особистості проявляється як «внутрішня» краса, моральність, де етика розглядається не як набір моральних суспільно значущих норм поведінки, а як онтологічна арена боротьби між Богом і дияволом, Красою і потворністю.

Якщо дохристиянські світогляди (давньогрецькі, давньокитайські, давньоіндійські) стверджували, що людина – частина космосу, мікрокосм, то людина християнства, навпаки, вбирає в себе все що існує в світі, але, головне, містить в собі таке, що вмістити світ не здатний: «образ Божий і Божественну благодать, благодатне Богосиновство, розум, особистість, совість...“Дивись, які небо, земля, сонце і місяць: і не в них благоволив заспокоїтись Господь, а лише в людині. Тому людина цінніша всіх творінь, навіть, наберусь сміливості сказати, не тільки видимих, але і невидимих, тобто службових духів (преподобний Макарій Єгипетський)» [2, 15].

Тому не гносеологія, а етика стає основою неklasичної онтології. Саме це вперше в історії визначив А. Августин всією своєю «Сповіддю». Саме це рухало ідеями Декарта в процесі побудови гносеологічної метафізики. І саме це визначило увесь етичний пафос «коперніканського повороту» філософії Канта. Бо як зазначив Паскаль: «Людина сама незначна билина в природі, але билина мисляча. Не потрібно озброюватися цілим всесвітом, щоб розчавити її. Для її смерті достатньо невеликого випаровування, однієї краплі води. Але нехай всесвіт розчавить її, людина стане ще вище і благородніше свого вбивці, тому що вона усвідомлює свою смерть. В той час як всесвіт не відає своєї переваги над людиною» [5, 78].

І лише в період тотальної критики всієї системи класичної філософської парадигми процес формування неklasичних методологій «примусив» Е. Левінаса не гносеологію, а саме етику закладати в основу онтології. «Завданням Левінаса є осмислення і побудова такої філософської концепції, яка в силу свого змісту буде протилежна класичній західноєвропейській традиції, основи якою були закладені в метафізиці елейської школи» [1, 165].

В результаті екзистенціального напрямку неklasичної філософії етико-естетична онтологія персоналізму становить структурне ядро неklasичної метафізики.

Ось це є те структурне ядро неklasичної метафізики, яке відрізняється від традиційної класичної метафізичної системи, які так і «не змогли підійти до свого предмету, оскільки або гіпостазувати частини до його масштабів, або спустошували саме ціле. Нова метафізика можлива, якщо філософ буде мислити не у формі судження, а констеляціями. Предмет метафізики – поза межне, трансцендентне, не-наявне – доступне тільки для такого мислення.

Естетичне дозволяє перебувати в сущому, але в той же час бути трансцендентним по відношенню до нього» [1, 143].

У другій половині ХХ століття Ж. Батай, М. Бланшо, П. Клоссовскі, У. Еко демонструють свідоме введення філософської естетики в наукову структуру фундаментальної філософії. Кінець ХХ століття «як зауважує А. А. Грякалов У роботі «Лист і подія», постмодернізм взагалі і реконструкція зокрема представляють собою цілісність завдяки естетичному, в якому злиті чуттєве і концептуальне, завдяки чому можна говорити про «естетичну метафізику» [1, 157].

Тому сучасний період можна визначити не тільки як «кінець» класичної метафізики, і, як наслідок, «Кінець Філософії», але й як «початок» неklasичної метафізики, а звідси – «Початок» нової парадигми в Філософії. Сутність процесів полягає в тому, що ми переживаємо перехідну епоху парадигмальних змін де метафізика продовжує бути центральним предметом філософствування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажимов Ф. Е. Статус метафізики в неklassических философских парадигмах [Электронный ресурс]: / Ф. Е. Ажимов Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03. - Владивосток: РГБ, 2007. - (Из фондов Российской Государственной Библиотеки) – <http://diss.rsl.ru/diss/07/0372/070372012.pdf>

2. Кураев А. Дары и анафемы. Что христианство принесло в мир / А. Кураев. – М.: Паломникъ, 2003 (ПФ Красный пролетарий). – 542, [1] с.

3. Кураев А. В. Вызов экуменизма / А. В. Кураев. – М. : Совет Рус. православ. церкви, 2003. – 384 с.

4. Мондін Б. Підручник систематичної філософії: Том 3. Онтологія і метафізика / Б. Мондін / Пер. З італ. Б. Завідняка. – Жовква: Місіонер, 2010. – 284 с.

5. Паскаль Б. Мысли / Б. Паскаль / Пер. с фр. К. : “REFL-book”, 1994. – 528 с.

6. Чорноморець Ю. П. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопагіта до Геннадія Схоларха / Ю. П. Чорноморець. – К. : Дух і Літера, 2010. – 568 с.

7. Шингаров Г. Х. Эмоции и чувства как формы отражения действительности / Г. Х. Шингаров. – М. : Наука, 1971. – 223 с.

РЕЗЮМЕ

В. А. Игнатъев. Неклассическая метафизика.

В статье определено, что источник формирования и критика классической западноевропейской метафизики происходили одновременно с рождением элементов неklassической метафизики. Рассмотрено системно-структурное ядро неklassической метафизики, которое обуславливает развитие современной философии.

Ключевые слова: *классическая метафизика, неklassическая метафизика, этико-эстетическая онтология, персонализм.*

SUMMARY

V. A. Ignatyev. Nonclassical Metaphysics.

Has determined that the sources of criticism and classical Western metaphysics took place simultaneously with the birth of elements of non-classical metaphysics. We have considered the system-structural core of non-classical metaphysics, which causes the development of modern philosophy.

Key words: *classical metaphysics, nonclassical metaphysics, ethical and aesthetic ontology, personalism.*